

Recenzja z pracy doktorskiej Pawła Grzesika,

Polska Partia Socjalistyczna we Lwowie 1919-1939, maszynopis, ss. 302

PPS, jedna z niezwykle ważnych sił politycznych na ziemiach polskich od schyłku XIX stulecia po rok 1948, ma niezwykle bogatą, złożoną i ciekawą historię. Jednakże, zarówno w czasach Polski Ludowej, jak i w dobie przeobrażeń ustrojowych, nie zaistniał w pełni sprzyjający rzeczowym, wielostronnym i kompleksowym badaniom nad historią ruchu socjalistycznego, klimat. Mimo dobrego opracowania dziejów PPS-u od strony faktograficznej (prace Jerzego Holzera, Włodzimierza Sulei, Michała Śliwy, Jana Tomickiego, Janusza Żarnowskiego i innych), w społecznej świadomości zafunkcjonowała ich zwulgaryzowana i spreparowana na użytek propagandy, wersja. Dodatkowo dokonujące się od 1989 roku w nauce historycznej przeobrażenia (zarówno w obszarze metod, paradygmatów badawczych, jak i problematyki) zepchnęły badania nad socjalizmem na margines zainteresowań historyków. Dodatkowo wokół ruchu socjalistycznego narosło wiele mitów i negatywnych skojarzeń. Już choćby z tych powodów, ponowne przyjrzenie się dziejom Polskiej Partii Socjalistycznej, zasługuje na uwagę.

Recenzowana rozprawa doskonale wpisuje się w obserwowany od pierwszej dekady naszego stulecia renesans zainteresowań rzeczonym ugrupowaniem. Wspomniany renesans tłumaczyć można pojawieniem się nowego pokolenia badaczy, jak i naturalną dla nauki historycznej potrzebą spojrzenia na pewne zjawiska z perspektywy zmieniającej się rzeczywistości. Każda epoka formułuje bowiem w stosunku do przeszłości nowe pytania badawcze, próbuje wpisać minione wydarzenia w nieco odmienne konteksty oraz dokonać reinterpretacji ich dotychczasowych ujęć.

Zarówno podjęcie tematu, jak i zakreślone przez doktoranta cezurę chronologiczną są w pełni uzasadnione. Odzyskanie niepodległości stanowiło istotny przełom w dziejach PPS-u,

która z ugrupowania konspiracyjnego, przekształciła się w masową partię polityczną działającą legalnie na całym obszarze II Rzeczypospolitej. Jej liderzy weszli w skład (współtworzyli) instytucje i centralne organy władzy państwowej, mieli również realny wpływ na kształtowanie polityki państwa. W okresie międzywojnia rzeczona partia stanowiła istotny element polskiej sceny politycznej. Na jej pozycję składały się osiągnięcia z przeszłości; konsekwentna walka o niepodległość i przeobrażenia w sferze socjalnej oraz aktywny udział w tworzeniu a następnie obronie parlamentarno- demokratycznego ustroju Polski. W drugiej połowie lat dwudziestych (od 1927 roku) PPS była trzecią największą partią opozycyjną. W swych szeregach skupiała 36 tysięcy członków ale wielokrotnie więcej wchodziło w skład organizacji z nią powiązanych. Relatywnie większe znaczenie, aniżeli na głównej scenie politycznej, mieli socjaliści na scenach lokalnych, niejednokrotnie wprowadzając swych reprezentantów do władz samorządowych. Oddziaływanie partii wiązało się również z posiadaniem afiliowanych przy niej organizacji i stowarzyszeń, takich jak: Towarzystwo Uniwersytetów Robotniczych czy Czerwone Harcerstwo.

Jeśli chodzi o opracowania dziejów lokalnych organizacji PPS-u z okresu międzywojnia, do tej pory doczekaliśmy się zaledwie kilku publikacji: A. Tymienieckiej, *Warszawska organizacja PPS 1918-1939* (1982); L. Mroczi, *Łódzka organizacja Polskiej Partii Socjalistycznej w latach 1918- 1926* (1971); M. Nartowicz- Kot, *Struktura organizacyjna Polskiej Partii Socjalistycznej w Łodzi* (1989); A. Pilcha, *Polska Partia Socjalistyczna w Krakowskim w latach 1918- 1939 (Stan organizacyjny, skład osobowy)*, (1977) oraz J. Milewskiego, *Polska Partia Socjalistyczna w województwie białostockim w latach 1918-1939* (1990). Zagadnienia związane z aktywnością Lwowskiej PPS nie były do tej pory systematycznie badane. Dysertacja Pawła Grzesika uzupełnia więc istotną lukę i niewątpliwie wzbogaca dotychczasową refleksję historyczną.

Centralnym zagadnieniem pracy jest kształt lwowskiej organizacji partyjnej i najważniejsze formy jej działalności. Autor przyjrzał się również roli jaką odgrywała Lwowska PPS w samorządzie miejskim i na terenie województwa. Jej współpracy z organizacjami zawodowymi i społecznymi. Interesowało go sprzężenie pomiędzy działalnością na gruncie lokalnym a polityką władz centralnych. Ważnym zagadnieniem była postawa PPS-u wobec mniejszości narodowych i Kościołów. Lwowską organizację ukazano na tle dziejów całej partii, ważnych wydarzeń politycznych i społecznych okresu międzywojnia oraz przeobrażeń i specyficznych warunków panujących w okręgu lwowskim.

Doktorant oparł swe rozważania na dość bogatej podstawie źródłowej. Pierwszorzędną rolę odegrały w niej archiwalia zgromadzone w: Centralnym Państwowym Historycznym Archiwum Ukrainy we Lwowie (np. Zbiór Akt dotyczących Legionów Polskich 1914-1918; Prokuratury Sądu Apelacyjnego we Lwowie 1919-1939, związków zawodowych i zrzeszeń pracowniczych), Państwowym Archiwum Obwodu Lwowskiego we Lwowie (np. Akta Urzędu Wojewódzkiego Lwowskiego; Starostwa Lwowskiego Grodzkiego), Lwowskiej Narodowej Naukowej Bibliotece Ukrainy im. Wasyla Stefanyka we Lwowie (np. Archiwum Hermana Diamanda). Uwzględniono również zbiory Archiwum Akt Nowych w Warszawie (Akta Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie i Polskiej Partii Socjalistycznej etc.). Dodatkowo, istotne źródło stanowiła prasa; „Dziennik Ludowy”, „Gazeta Lwowska”, „Naprzód”, „Robotnik”. Autor wykorzystał również pamiętniki i wspomnienia działaczy oraz sympatyków lwowskiej PPS. W tym miejscu warto zasugerować, iż bazę źródłową można było poszerzyć o jedno z nowszych wydawnictw- *Polska Partia Socjalistyczna. Dlaczego się nie udało? Szkice. Wspomnienia, Polemiki*, red. R. Spałek, Warszawa 2010.

Autor recenzowanej rozprawy dobrze zorganizował zebrany przez siebie materiał, co znalazło odzwierciedlenie w konstrukcji opracowania. Rozprawę otwiera krótki wstęp w którym zdefiniowany został cel pracy oraz zaprezentowane jej główne tezy. Autor odniósł się również do dotychczasowych badań nad dziejami PPS-u i Lwowa w okresie międzywojnia. Scharakteryzował podstawę źródłową oraz konstrukcję opracowania. We wstępie zabrakło jednak odniesienia do metod badawczych; przyjętego modelu, paradygmatu badań.

Dysertacja składa się z trzech rozdziałów, zakończenia, aneksu, wykazu skrótów oraz bibliografii. W rozdziale pierwszym zaprezentowane zostały kulisy powstania i rozwój Lwowskiej PPS. W oparciu o literaturę przedmiotu (prace Więcha, Śliwy, Najdus, Jabłońskiego, Próchnika, Ciołkoszów i innych) autor ukazał socjaldemokratów galicyjskich u progu niepodległości oraz będące obszarem ich działań, miasto. Scharakteryzował sytuację polityczną i gospodarczą Lwowa, przywołał wojenny bilans regionu. Następnie zarysowana została struktura organizacji lwowskiej z uwzględnieniem Okręgowego Komitetu Robotniczego, Komitetów dzielnicowych, Sekcji Kobiet, Szkoły Socjalistycznej, Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego oraz Milicji PPS. Autor zaprezentował skład osobowy poszczególnych organów, liczebność, formy działalności, częstotliwość spotkań, problematykę podejmowaną na posiedzeniach zarządu, tematykę odczytów, dyskusji etc. Odwołując się do wspomnień, prasy i sprawozdań starał się ustalić udział Lwowskiej PPS w inicjatywach krajowych i zagranicznych. Słabą stroną opracowania jest brak szerszych

porównań do innych lokalnych organizacji omawianej partii (działających w Warszawie, Łodzi, Krakowskiem, białostockim). Tym samym nie ustalono na ile lwowscy socjaliści byli oryginalni i podejmowali działania szczególnie istotne i specyficzne dla swego regionu, na ile zaś podporządkowywali się odgórnym dyrektywom, realizując politykę centralną. Doktorant balansował pomiędzy omawianiem lokalnych struktur i form ich działalności (te drugie szerzej zaprezentowane zostały w rozdziale kolejnym). Gdziekolwiek wkraść się chaos spowodowany przemieszaniem działań podejmowanych na szczeblu regionalnym i ogólnokrajowym.

Rozdział drugi poświęcony został formom działalności partii na terenie Lwowa. Paweł Grzesik odniósł się do organizowanych przez PPS zgromadzeń publicznych, udziału partii w akcjach strajkowych (na podstawie dokumentów związków zawodowych, źródeł policyjnych), działań w samorządzie miejskim i na terenie województwa. Zaprezentował również główny organ prasowy lwowskich socjalistów- „Dziennik Ludowy”. Jeśli chodzi o zgromadzenia publiczne, najbardziej szczegółowo opisane zostały obchody Święta Pracy. W układzie chronologicznym (począwszy od roku 1920) zaprezentowany został ich przebieg, liczba uczestników, klimat w jakim odbywały się obchody, istotny był również wpływ jaki na ich kształt wywierała bieżąca sytuacja polityczna. Podstawę źródłową tej części narracji stanowiły głównie relacje „Dziennika Ludowego”. Szkoda, że Autor nie dokonał porównania z tym, co prezentowano na łamach innych periodyków, w szczególności reprezentujących odmienne opcje ideowe. W ten sposób można by było pokazać, jak interpretowano/ postrzegano/ wydarzenia w zależności od światopoglądu, formacji ideowej etc.

Rozdział trzeci ukazuje lwowską PPS w relacji ze związkami zawodowymi (wspólne przedsięwzięcia, obrona interesów pracowniczych), stowarzyszeniami, ruchem spółdzielczym. Jej stosunek do innych partii politycznych (narodowców, komunistów, Bundu, UNDO etc.), Kościoła i religii oraz mniejszości narodowych. Autor zaprezentował również reakcje organizacji lwowskiej na ważne wydarzenia polityczne (np. zabójstwo prezydenta Narutowicza, przewrót majowy, „sprawę Czechowicza”, proces brzeski, uchwalenie konstytucji w 1935 roku i inne). Podstawą źródłową uczyniono „Dziennik Ludowy”, lwowskie gazety codzienne, wspomnienia oraz akta policyjne.

Każdy z rozdziałów zwieńczony został krótkim podsumowaniem. W zakończeniu dysertacji zawarta została ocena działalności lwowskiego PPS-u z uwzględnieniem sukcesów i porażek. Autor wskazał również na ograniczenia bazy źródłowej, które nie pozwoliły mu w

satisfakcjonujący sposób zbadać relacji PPS-u z ruchem spółdzielczym na terenie Lwowa. Zaznaczył również, iż pogłębienia wymagają studia na temat relacji partii z Kościołami.

Jak wspomniałam wyżej, praca posiada składający się z trzech elementów, Aneks w którym umieszczono: biogram Hermana Diamanda, Program wykładów w Szkole Socjalistycznej we Lwowie z roku 1924 oraz projekt Regulaminu Zarządów Komitetów dzielnicowych PPS we Lwowie. W bibliografii zastosowano podział na źródła archiwalne, prasę, pamiętniki oraz opracowania i materiały dostępne w Internecie.

Rozprawa została napisana poprawną, literacką polszczyzną.

Przechodząc do uwag szczegółowych, należy podkreślić, iż konstrukcja pracy nie odbiega od podobnych opracowań poświęconych partiom politycznym działającym w międzywojniu w wybranych regionach. Próba oddzielenia opisu struktur od form działalności jest nieco sztuczna (choć praktykowana) i najczęściej prowadzi do powtórzeń, z którymi mieliśmy do czynienia i w tym przypadku. W dysertacji dominuje ujęcie chronologiczne (w obrębie wybranych zagadnień). Być może lepiej sprawdziłoby się pogrupowanie poszczególnych zjawisk; stworzenie kategorii i bardziej syntetyczne przedstawienie np. stosunku lwowskiej PPS do aktualnych wydarzeń politycznych etc. W odniesieniu do obchodów 1 maja Autor zaproponował opis przebiegu tego święta we Lwowie w kolejnych latach. Wydaje się, iż bardziej operacyjne byłoby ograniczenie się do ogólnej charakterystyki form świętowania z odnotowaniem pojawiających się w istotnych momentach różnic.

Jeśli chodzi o kwestie merytoryczne, pewien niedosyt budzą nieliczne porównania Lwowskiej PPS do innych regionalnych organizacji. Rozbudowanie komparatystyki pozwoliłoby udzielić głębszej odpowiedzi na pytanie dotyczące specyfiki regionu, związanych z nią ograniczeń i możliwości. Zastanawiam się również nad zasadnością umieszczenia biogramu Hermana Diamanda w Aneksie. Ten życiorys jest dość dobrze znany (zob. m. in. *Księga życiorysów działaczy ruchu rewolucyjnego w Polsce*, red. J. Cynarski-Krzyształowski i A. Próchnik, t. I, 1939, s. 184-188; *Polski Słownik Biograficzny*, t. V, 1939, 1946, s. 151-153; *Słownik Biograficzny Adwokatów Polskich*, t. II, z. 1, oprac. R. Łyczywek, W. Szyszkowski, 1988, s. 126-130. Diamanda wspominali: W. Witos, *Moje wspomnienia*, t. I-II, 1988-90; K. Świtalski, *Diariusz 1919-1935*, 1992; L. Ciołkoszowa, *Spojrzenie wstecz*, Paryż 1995; H. Lieberman, *Pamiętniki*, 1996 i inni). Poza kompilacją informacji zawartych w opracowaniach, encyklopediach, słownikach, leksykonach, Autor w nieznacznym stopniu mógł wzbogacić rzeczoną biografię. Być może lepiej byłoby pokusić się o rozdział

poświęcony ludziom/ środowisku/ lwowskiej PPS? Scharakteryzować pochodzenie społeczne jej członków (zarówno liderów, jak i bohaterów drugiego, trzeciego planu), ich zaplecze intelektualne, doświadczenia życiowe, inicjatywy, osiągnięcia etc. W ten sposób tzw. aspekt ludzki zostałby istotnie poszerzony. Rozważania przeniosłyby się w rejon studiów nad doświadczeniami zbiorowości, wiernej określonej ideologii i działającej na niezwykle trudnym obszarze. Oczywiście zdaję sobie sprawę z tego, iż wymagałoby to dodatkowych badań, czasu i przesunięcia akcentów. Propozycja pana Grzesika absolutnie się broni, moja sugestia ogranicza się jedynie do wskazania obszarów, które być może w przyszłości powinny zostać uwzględnione.

W odniesieniu do warsztatu, Autor udowodnił wysokie umiejętności związane z kwerendą i analizą źródeł archiwalnych. Niezwykle cenne zbiory archiwów lwowskich zostały przezeń przewertowane i dzięki licznym cytatom, informacje w nich zawarte, wprowadzono do naukowego obiegu. Z recenzenckiego obowiązku odnotuję kilka potknięć związanych z przywoływaniem cytatów. Na stronie 93 znajduje się kilka fragmentów raportu Starostwa Grodzkiego do Urzędu Wojewódzkiego, zapisanych kursywą (bez cudzysłowu) i przeplecionych komentarzami Autora. Stosowny odsyłacz znajduje się dopiero na stronie kolejnej. Moim zdaniem lepiej byłoby wprowadzić go w momencie cytowania pierwszego fragmentu i każdy kolejny opatrzyć przypisem „tamże”/”ibidem”. Z podobną sytuacją mamy do czynienia na stronach 102-103 (relacja J. Markowskiej). W kilku przypadkach, cytaty pozbawione były cudzysłowów (np. przypis nr 673, 674 ze str. 245). Powyższe uchybienia tłumaczę pośpiechem i przeoczeniem podczas korekty.

W wykazie bibliograficznym zabrakło kilku ważnych pozycji z literatury przedmiotu; np. *Stulcie Polskiej Partii Socjalistycznej*, Warszawa 1993; J. Hempel, *PPS w ruchu spółdzielczym*, Warszawa 1925; E. Jeliński, *Polityka Polskiej Partii Socjalistycznej wobec mniejszości narodowych w latach 1918-1939*, „Dzieje Najnowsze” 1983, R. CV, z.1/2; R. Klonowski, *Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego 1923-1939*, Wrocław 1980; J. Milewski, *Polska Partia Socjalistyczna w woj. białostockim w latach 1918-1939*, Białystok 1990; M. Nartnowicz- Kot, *Polski ruch socjalistyczny w Łodzi w latach 1927-1939*, Łódź 2001; tejsze, *Struktura organizacyjna Polskiej Partii Socjalistycznej w Łodzi (1926-1939)*, „Rocznik Łódzki” 1989, t. XXXIX; A. Pilch, *Polska Partia Socjalistyczna w Krakowskiem w latach 1918- 1939 (Stan organizacyjny, skład osobowy)*, „Studia Historyczne” 1977, nr 3; PPS, R. Stefanowski, *Polska Partia Socjalistyczna w latach 1892-1992*, Warszawa 1992; R. Szwed, *Samorząd terytorialny w polityce i działalności PPS 1918-1939*, Łódź 1989 etc.

Zakładam, iż wymienione wyżej prace są Autorowi znane. Być może przyjął on założenie, iż w bibliografii umieszcza się jedynie książki, które były w dysertacji cytowane?

Konkludując, przedstawiona do recenzji rozprawa prezentuje dobry poziom merytoryczny. Ma charakter oryginalny, w istotny sposób uzupełnia dotychczasowy stan badań. Kształt i zawartość dysertacji dowodzi dużej wiedzy merytorycznej Autora i świadczy o jego umiejętności uczestniczenia w dyskursie naukowym. Praca spełnia wszystkie wymagania stawiane rozprawom doktorskim, zgodnie z obowiązującym zapisem ustawy. Wnioskuje o dopuszczenie mgr Pawła Grzesika do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Jolanta Kolbuszewska

